JADID MA'RIFATPARVARLARI QARASHLARINING BUGUNGI TA'LIMDAGI AHAMIYATI

Berdimurodova Sohibjamol
TerDPI O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada jadidchilik pedagogikasining zamonaviy ta'lim tizimidagi ahamiyati, uning ma'naviy-axloqiy, metodologik va innovatsion jihatlari tahlil qilinadi. Jadid mutafakkirlarining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari bugungi pedagogik yondashuvlar bilan qiyosiy o'rganilib, ularning kompetensiyaviy ta'lim, shaxsga yo'naltirilgan yondashuv hamda milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiya tizimi bilan uyg'unligi yoritiladi. Tadqiqot davomida tarixiy-pedagogik tahlil, empirik kuzatuv, so'rovnoma va interfaol metodlardan foydalanildi. Natijalar jadid pedagogikasi bugungi ta'lim tizimi uchun muhim metodologik asos bo'la olishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: jadidchilik, pedagogika, ma'rifatparvarlik, zamonaviy ta'lim, ma'naviy-axloqiy tarbiya, kompetensiyaviy yondashuv, milliy qadriyatlar, interfaol metodlar.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida Turkiston hududida yuzaga kelgan jadidchilik harakati milliy uyg'onish va ma'rifat taraqqiyotining muhim bosqichlaridan biri bo'ldi. Jadidlar xalqni jaholat va qoloqlikdan chiqarishning eng asosiy yo'li sifatida ilm-fan va zamonaviy ta'limni ko'rdilar. Ular millat taraqqiyotini ma'rifat bilan bog'lab, yangi usul maktablari orqali ta'lim tizimida tub burilish yasashga harakat qildilar.

Jadid pedagogikasi o'z mohiyatiga ko'ra ilmiylik, zamonaviylik va milliylik tamoyillariga asoslangan. Jadid mutafakkirlari Yevropa va Sharq ta'lim tizimini chuqur o'rganib, ularning ilg'or jihatlarini milliy maktab tizimiga moslashtirishga

intildilar. Bu borada Ismoil G'aspirali, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy kabi ma'rifatparvarlarning xizmatlari alohida ahamiyatga ega.

Bugungi globallashuv sharoitida yosh avlodning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi, milliy o'zligini saqlab qolishi hamda mustaqil fikrlashini rivojlantirish dolzarb masalaga aylandi. Zamonaviy ta'lim tizimi nafaqat bilim berish, balki komil insonni tarbiyalashni ham o'z oldiga maqsad qilib qo'ymoqda. Shu jihatdan jadid pedagogikasining g'oyalari bugungi ta'lim islohotlari bilan bevosita uyg'unlashadi.

Jadidlar o'quvchini ta'lim jarayonining faol ishtirokchisi sifatida ko'rganlar. Ular an'anaviy yodlash va takrorlash metodidan voz kechib, interfaol va amaliy usullarni qo'llashni targ'ib qilganlar. Teatrlashtirish, bahs-munozara, ko'rgazmali qurollar, yangi darsliklar yaratish kabi metodlar jadid pedagogikasining asosiy jihatlaridan biri hisoblanadi.

Abdulla Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida axloqiy tarbiyani jamiyat taraqqiyotining muhim omili sifatida talqin etadi. Uning fikricha, tarbiya masalasi "yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat" masalasidir. Bu qarashlar bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan.

Shuningdek, jadidlar ayollar ta'limiga alohida e'tibor qaratganlar. Mahmudxo'ja Behbudiy va Munavvarqori Abdurashidxonov qiz bolalar uchun maktablar ochish, ayollarning jamiyatdagi mavqeini oshirish tarafdori bo'lganlar. Hozirgi gender tengligi tamoyillari bilan jadidlarning qarashlari o'rtasida mushtaraklik mavjud.

Bugungi kunda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari ham milliy qadriyatlar va zamonaviy yondashuvlarning uyg'unligiga tayanmoqda. Shu

ma'noda, jadid pedagogikasi zamonaviy ta'lim uchun muhim metodologik asos bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Jadid pedagogikasi masalasi o'zbek va xorijiy olimlar tomonidan turli jihatlarda tadqiq etilgan. Ayniqsa, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov va Ismoil G'aspiralining pedagogik qarashlari alohida ilmiy qiziqish uyg'otgan.

Abdulla Avloniyning "Turkiy guliston yoxud axloq" asari jadid pedagogikasining asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Asarda yosh avlodni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash, milliy ong va vatanparvarlikni shakllantirish masalalari keng yoritilgan. Avloniy o'qituvchini jamiyatning eng mas'uliyatli shaxsi sifatida baholaydi.

Mahmudxo'ja Behbudiy esa ta'limni jamiyat taraqqiyotining muhim omili deb bilgan. U yangi usul maktablari orqali xalqni ma'rifatga yetaklash, yoshlarni zamonaviy bilimlar bilan qurollantirish tarafdori bo'lgan. Behbudiyning dramaturgiya va publitsistik faoliyati ham pedagogik g'oyalar bilan chambarchas bog'liqdir.

Munavvarqori Abdurashidxonov ta'lim mazmunini yangilash, darsliklar yaratish va maktablarni isloh qilish borasida katta ishlar qilgan. Uning qarashlarida milliylik va zamonaviylik uyg'unligi muhim o'rin egallaydi.

Zamonaviy tadqiqotchilar ham jadid pedagogikasining dolzarbligini alohida ta'kidlamoqdalar. Xoldorov N. jadid pedagogikasi bilan zamonaviy ta'lim tizimi o'rtasidagi uzviylikni ilmiy jihatdan asoslab bergan. R. Mavlonova esa pedagogik texnologiyalarni jadidlarning interfaol metodlari bilan qiyoslab tahlil qilgan.

So'nggi yillarda jadid pedagogikasining kompetensiyaviy ta'lim, innovatsion metodlar va ma'naviy tarbiya tizimidagi ahamiyatiga oid tadqiqotlar soni ortib

bormoqda. Bu esa jadid merosining bugungi kun uchun ham dolzarb ekanini ko'rsatadi.

Tadqiqot davomida tarixiy-pedagogik, qiyosiy, empirik va analitik metodlardan foydalanildi.

Avvalo, jadid mutafakkirlarining pedagogik asarlari tahlil qilindi. Xususan, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov va Ismoil G'aspiralining ta'lim-tarbiyaga oid qarashlari o'rganildi.

Shuningdek, talaba-yoshlar o'rtasida so'rovnomalar o'tkazildi. So'rovnomalarda talabalar jadidlar haqida bilim darajasi, milliy qadriyatlar va ma'naviy tarbiya masalalariga munosabati o'rganildi.

Eksperimental dars mashg'ulotlarida jadidlarga xos interfaol metodlar – bahs-munozara, sahnalashtirish, dramatik o'qish va guruhli tahlil usullari qo'llanildi. Ushbu metodlarning talabalar faolligi va mustaqil fikrlashiga ta'siri kuzatildi.

Ilmiy maqolalar, monografiyalar va dissertatsiyalar tahlili asosida jadid pedagogikasining zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan uyg'un jihatlari aniqlashtirildi.

Tadqiqot natijalari jadid pedagogikasi zamonaviy ta'lim tizimi bilan uzviy bog'liq ekanini ko'rsatdi. Jadidlar ilgari surgan g'oyalar bugungi kompetensiyaviy va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim tamoyillari bilan uyg'unlashadi.

So'rovnoma natijalariga ko'ra, talabalar orasida jadidlar haqida umumiy tushuncha mavjud bo'lsa-da, ularning pedagogik merosini amaliy hayot bilan bog'lash ko'nikmasi yetarli darajada shakllanmaganligi aniqlandi.

Eksperimental mashg'ulotlar davomida interfaol metodlar qo'llanilganda talabalar faolligi sezilarli darajada oshgani kuzatildi. Ayniqsa, teatrlashtirish va

munozara usullari talabalarni mustaqil fikrlashga, o'z nuqtai nazarini erkin ifodalashga undadi.

Jadid pedagogikasi zamonaviy ta'limning quyidagi jihatlari bilan uyg'unlashadi: shaxsga yo'naltirilgan ta'lim; kompetensiyaviy yondashuv; interfaol metodlardan foydalanish; milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi; ma'naviy-axloqiy tarbiya; gender tengligi; ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish.

Bugungi ta'lim tizimida texnologik taraqqiyot kuchayib borayotgan bo'lsa-da, ma'naviy-axloqiy tarbiya masalasi hamon dolzarb bo'lib qolmoqda. Jadidlar esa aynan shu jihatga alohida e'tibor qaratganlar. Ularning qarashlari yoshlarni radikalizm, ma'naviy bo'shliq va g'oyaviy tahdidlardan himoya qilishda muhim metodologik asos bo'la oladi.

Jadidlar o'qituvchini "millatni uyg'otuvchi" shaxs sifatida ko'rganlar. Zamonaviy pedagogikada ham "lider o'qituvchi", "mentor" tushunchalari ilgari surilmoqda. Bu esa jadid pedagogikasining bugungi kun bilan hamohang ekanini ko'rsatadi.

Jadid pedagogikasi nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy ta'lim tizimi uchun muhim metodologik va ma'naviy asosdir. Jadid mutafakkirlari ilgari surgan ta'limiy va tarbiyaviy g'oyalar bugungi pedagogik paradigmalarning mazmuni bilan uyg'unlashadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, jadid pedagogikasi: yoshlarda ma'naviy-axloqiy immunitetni shakllantiradi; milliy o'zlik va vatanparvarlikni rivojlantiradi; mustaqil va tanqidiy fikrlashni kuchaytiradi; zamonaviy interfaol metodlarni qo'llashga asos bo'ladi; pedagogik kreativlik va innovatsion yondashuvlarni rivojlantiradi.

Demak, jadid pedagogikasi bugungi ta'lim tizimida milliy va zamonaviy yondashuvlarni uyg'unlashtiruvchi muhim ilmiy-amaliy manba hisoblanadi. Uni chuqur o'rganish va amaliyotga keng joriy etish yosh avlodni barkamol inson sifatida tarbiyalashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shavkat Mirziyoyev. "Jadidlar: milliy o'zlik, istiqlol va davlatchilik g'oyalari" mavzusidagi xalqaro konferensiya ishtirokchilariga murojaat // *Yangi O'zbekiston*, 2023-yil 11-dekabr.
2. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O'qituvchi, 1992.
3. Begali Qosimov. O'zbek milliy uyg'onish adabiyoti. – Toshkent.
4. Mahmudxo'ja Behbudiy. Tanlangan asarlar. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 2006.
5. Munavvarqori Abdurashidxonov. Maorif haqida. – Toshkent, 1999.
6. Mardonova Lobar Umaraliyevna. (2024). TARIXIY MANBALARDA AMIR TEMUR OBRAZINING BADIIY TALQINLARI. IMRAS, 7(6), 56–60.
7. Zafariddin Temirov, and Xujanova Nasiba. "The Triumph of Light Over Darkness." *American Journal of Research in Humanities and Social Sciences*, vol. 33, 20 Feb. 2025, pp. 34-37.